

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 7, Jan.-Dec. 2023

☆ انعام الرحمن صغدر

چھتار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ دسمبر 2023ء، مسلسل شمارہ 7

SOCIAL AND CULTURAL ASPECTS IN AHMAD RAHI'S**"TRINJAN"**

احمد راہی دی ”ترنجن“ وچ عمرانی تے ثقافتی پہلو

Abstract

Ahmad Rahi's book "Taranjan" reflects important periods of a woman's life in our culture and society. He artistically described the nature, emotions, feelings, laughs and sorrows of a woman. This woman is, in fact, a victim of our man-dominated society, in which she suffers a lot. This article is about the cultural and social aspects of the book "Taranjan". With special reference of the partition of India of 1947, when millions of people migrated from one part to another. The women suffered a lot and they became the first victim of the riots and killings. It is an analysis of the rights of a woman in our society; she is enjoying and deprived of.

Keywords: Taranjan, Women's Lift, 1947,
Article, Migrated

زبان و ادب کسے قوم دی ترجمانی کردا اے جیہدے پاروں قوم سکھراں تیک اپڑدی اے۔ ادب نوں عوام تیک اپڑان دے دو طریقے نیں۔ اک شاعری تے دو جانتر اے۔ دوواں دا تاثر عوام تے وکھری وکھری نوعیت دا ہوند اے۔ شاعری انسان دے جذبات تے احساساں نوں بیان داناں اے۔ صرف بیان نال خیال سامنے نہیں آندا جدتیک اوہنوں بیان کرن دا ڈھنگ بھرواں تے من کھچواں نہ ہووے۔ اکھراں دا چٹا ای خیال نوں لوکا ئی تیک اپڑان دا ذریعہ اے۔

احمد راہی پنجاب دھرتی دے اچھے شاعر سن جیہناں دا خمیر دھرتی توں بنیا۔ اوہناں دے اکھراں وچ دھرتی دی مٹی دی واشنا اے۔ "ترنجن" اوہناں دیاں نظماں دا اچھوتا تے انملا شاعری پراگا اے۔ جیہدے جذبات تے احساساں اظہار پاروں کسے ہور نظمیں پراگے نوں لاگے نہیں لگن دیندا۔ لوک گیتاں دی خیال اڈاری لکھیا پراگا عورت ذات دی اوس جس نال جڑیا اے جیہڑی راہی ہوراں کرب وچ محسوس کیتا جیہدے وچوں زانی لنگھی۔ پراگے نوں پڑھ کے انج لگدا اے جیویں کنناں وچ جوانی چڑھدیاں کڑیاں دیاں ہاسیاں دی معصومیت تے سدھراں دی گرجوشی منیندی اے۔ دوجی تھاں اوہناں دیاں سدھراں دے لیر لیر ہون نال نکلن والے وین دھرتی تے ظلم دا نشان بنن والیاں دیاں چیرکاں وی کنناں وچ پیندیاں نیں۔ جیہناں دے بعد سما ہون نوں جی کردا اے۔

ثقافتی تے عمرانی پکھوں ترنجن اوہ مقام نوں اے جتھے کڑیاں کٹھیاں ہو کے چرخہ کتدیاں نیں نالے گیت گاوندیاں نیں۔ ایہہ کڑیاں چرخہ کت کے اپناوی دا ج تیار کردیاں نیں، اپنے ویاہ لئی کپڑے تیار کردیاں نیں۔ ترنجن اصل وچ پنجاب دی ثقافت دا استعارہ اے ترنجن وچ اتحاد، محبت، محنت دی علامت اے۔ ترنجن اوہ حسین سفنا اے جیہدی تعبیر مستقبل وچ دکھائی دیندی اے۔ ترنجن دیاں یاداں حیاتی دا انملا سرمایہ ہوندیاں نیں۔ ترنجن دیاں محبتاں، دوستیاں تے یاریاں ساری حیاتی نبھائیاں جاندیاں نیں۔ ایس لئی ایس مجموعے داناں ترنجن رکھیا گیا۔ ایہہ کتاب دوھیاں تے بنی اے۔ اک حصہ 1947ء دی ہجرت توں پہلاں ترنجن وچ ہسن گاؤن دے گیت، چاواں دے گیت اظہار ثیاراں دے کنوارے جذبے، نویاں سوچاں، اٹھدی جوانی تے جذبیاں دے طوفان موجود نیں۔ اک خاص قسم دا سمنبدھ تے ارتقائی وحدت تے ملوک جذبے موجود نیں۔

دو جے حصے وچ ہجرت ویلے دھیاں دیاں عزتاں تار تار ہون تے اخلاقی اقدار دی پامالی دا ذکر اے۔

جیہناں دے ویاہ دے شکن تے چاء دلاں وچ ای گھٹ کے رہ گئے۔ اوہناں دے ہاڑے اج دی کنناں وچ گونجدے
 نیں۔ احمد راہی ہوراں دیاں نظماں وچ ایہہ رنگ ویکھن توں پہلاں عمرانیات تے ثقافت ول گوڑھی جھات پالینی
 چاہیدی اے تاں بے ایہہ گل نتر جائے کہ سدھراں پوریاں کرن لئی عمرانیات تے ثقافت کیہ کہندی اے تے ظلم دا
 نشانہ بنن توں بعد اوس عورت دے ہاڑے عمرانیات تے ثقافت دی رونال کس حد تک حقیقت دے نیڑے نیں۔ کیہ
 ساڈا سماج صحیح اصولاں تے مشتمل اے یا کسے جھوٹی اتا تے غیرت دے اصولاں نے عمرانیات تے ثقافت دی نیہہ نوں
 ہلاکے رکھ دتا اے یا بدل دتا اے۔ ثقافت دی پاسداری لئی بے جا دقیا نوی اصول بنانا جیہڑے کہ مڈھوں ای غلط نیں۔
 احمد راہی سانوں کیہو بے سماج دی پچھان کرانا چاء رہے نیں جیہڑا ساڈے اندر دا اے یا جیہڑا کل انساناں
 دے حقوق دی عکاسی کردا اے کہ مجرم نوں گناہ دی سزا ملنی چاہیدی نہ کہ بے گناہ نوں مجرمانہ زندگی لنگھان تے مجبور کیتا
 جاوے۔ عورت ظلم تے زیادتی پاروں سماج کولوں کیوں انصاف دی منگ کردی اے۔ احمد راہی ایس کرب بارے
 کجھ انج دسدے نیں:

”احمد سلیم نال ہونیاں ملاقاتاں بارے گل بات (وہ کہتے ہیں ترنجن میں
 ایک کردار بولتا ہے۔ اب ترنجن آئی تو میں نے سوچا میں ساری عمر عورت
 بن کے نہیں لکھ سکتا، میں نے اُس کیفیت سے نکلنا چاہا لیکن اس لڑکی نے
 میرا پیچھا نہ چھوڑا اور پھر جب میں فلم میں آیا تو اس لڑکی کو میں کبھی غم زدہ کبھی
 خوش اور کبھی کسی اور انداز میں خوب لکھا۔ یوں میری پنجابی فلموں کے گیتوں
 میں ترنجن والی لڑکی کی آرزوئیں اور اُمید مہکتی ہیں۔“ (1)

انسان نے جدوں اپنے آلے دوالے ہون والے واقعات تے سوچنا شروع کیتا تے اوہناں دیاں
 وجوہات تے وی گوڑھی جھات پائی اوہ واقعات تے وجوہات عمرانی فکر دی بنیاد بنے۔ عبد الحمید سنگھ "عمرانی نظریہ و
 تحقیق" وچ لکھدے نیں:

”معاشرتی مسائل کے بارے میں سوچنا/ سوچ بچار کو عمرانی فکر کہتے
 ہیں۔“ (2)

عمرانی فکرنوں کی اٹ نال تے نظریہ نوں پختہ / پکی اٹ نال تشبیہ دتی جاسکدی اے کسے معاملے وچ گہری سوچ بچارتے اودہدی وضاحت تے حل لہیا جاندا اے۔ افغانستان دی یونیورسٹی وچ (اجتماعات) کہیا جاندا اے دانش کدہ تہران وچ علم الاجتماع یا اجتماع شناسی کہیا جاندا اے۔ امریکہ یورپ وچ (سوشیالوجی) کہیا جاندا اے۔ جیہدا ترجمہ معاشریات اے۔ عمرانیات مل جل کے رہن دے فطری احساس تے خواہش داناں اے۔ پال لینڈس دے مطابق:

”ازدواجی رشتوں سے لے کر قوموں کے انحصار باہمی تک کی گروہی صورت کی ان تمام اقسام کا مطالعہ، عمرانیات ہے۔ جن کا اظہار انسانی کردار میں ممکن ہو“۔ (3)

عمرانیات کیوں جے وسیع علم اے ایس لئی ایہدے بارے کوئی اک خیال نہیں۔ ولیم گراہم سمز معاشرے دی سائنس قرار دیندے نیں اوہناں موجب:

“The study of man and his human environment in their relation to each other” (4)

سماجی رشتیاں تے تعلقات بارے منظم طریقے نال جان سکنا دا عمل عمرانیات اے۔ انسانی قدراں انسانی اطوار تے انسانی جذبات دا آپسی تعلق اے۔ اوہناں وچ بدلا آندے رہندے نیں۔ کدی پیو خاندان دا سرداری تے کدی ماں خاندان دی سرداری معاشی طور تے باپ ای خاندان نوں چلاندا۔ انگریزی وچ ایس نوں کلچر (Culture) آکھیا جاندا اے۔ انسان جو سوچدا بولد اے اوہ ثقافت بن جاندی اے۔

”ہر وہ شے جو افراد کے جذبات اور احساسات سے وجود میں آئے ثقافت ہے“۔ (5)

کدے کدے لوکائی نوں لوڑ نہیں پیندی کہ اوہ استدلالی طور تے سوچے جے سوچ وی لوے تے کسے خاص نوں نظر انداز کردے کیوں جے اوہ معاشرے وچ رہنا چاہندا اے۔ اوہ اوہناں گلاں نوں پسند کردا اے جیہڑیاں

ثقافت وچ چنگیاں سمجھیاں جاوے۔ کیوں جے اوہ اوہدے لئی خوشی دا کارن ہوندیاں نیں۔ جتھوں ثقافت ولوں لعن طعن دا خطرہ ہووے اوہ گلاں بن دیاں نیں۔ انسان ثقافت دی ای پیداوار اے۔ لوک خاص طرح دی ریت رسم تے رواج نوں اپناندے تے او تھے مثبت تے منفی دا فرق کیئے بنا اپنا لیندے نیں۔ جیویں ویاہ دیاں رسماں کجھ لوک خاندان دے آپسی ویاہ نوں چنگا نہیں سمجھدے تے کجھ چنگا جاندے نیں۔ کجھ معاملات وچ اوہ چاہندیاں ہویاں وی قبول نہیں کردا۔ بعض لوک علم تے ارادے نال لیندے نیں تے کجھ فرسودہ رسماں نوں من لیندے نیں۔

انسان بعض ویلے جانندیاں سمجھدیاں وی رسم رواج ثقافت، معاشرے وچ رہن سہن دے پکھوک فرسودہ نیں۔ فیروہ وی اوس نوں چھڈنا نہیں چاہندا۔ ایس جاہلانہ حرکت نال مستقبل تے اگلی نسل اتے منفی اثرات مرتب ہوندے نیں اوہ اوہناں توں وانجھا ہوندا اے۔ جہدی بھروسے مثال احمد راہی دی کتاب (ترنجن) اے۔ جس وچ فرسودہ رسم رواج پاروں خون دے رشتے مٹی وچ رُل جاندے نیں۔ جھوٹیاں شانناں تے پگاں بچان لئی رشتیاں دا تقدس پامال نہیں کردتا جاندا اے۔ انسان داسارا نظام اکدو جے نال رہن سہن تے مٹی اے۔ عمرانی تے ثقافتی پکھاں دا ویروا کرن توں بعد متر دا اے کہ احمد راہی ہوراں ثقافت دی پاسداری پاروں پٹھ جذبے، جوش تے سادگی دکھائی، جذبیاں دا اوہ ہڑھ جیہڑا ڈکیا نہیں جاندا۔ اوہدے وچ یاری تے مکاری نہیں ہوندی۔ سگوں معصوم خوشیاں ہوندیاں نیں جیہناں وچ ہسٹر نہیں ہونداسگوں جوانی چڑھدے جذبات ہاسیاں دی معصومیت تے سدھراں دی گرمجوشی ملدی اے۔ جیویں نظم:

”نواں نواں بُور“

اے جے نواں نواں امبیاں نوں بُور

اے جے ہونٹاں وچ آن چھوٹیاں کلیاں دے رس

اے جے باہواں وچ سجریاں شاخاں دی ہلور

اے جے آن کھڑے پھلاں جیہی ہاسیاں دی دکھ

اے جے بُوراں وچ چڑھدیاں پینگھیاں والا زور (6)

اوہناں میاراں دے حیاتی بارے نوں نوں سُننے ویکھنا تے اوہدے لنگھان لئی رتجھاں والے سُننے ویکھن

دی گل کیتی پر کدھرے کدھرے ثقافت دے رنگ وچ شرم حیا نوں بالائے تاک رکھن والی گل جذبے نوں پاکیزہ بنا دیندی اے۔ عمرانیات وچ ایسے گل نوں نکھیڑ یا جاندا اے کہ انسان مل جل کے رہوے تے باہمی تعلق تے بھروسہ کرے انج سماج وچ توازن رکھن لئی معاشرے دے کجھ اصولاں نوں مننا پیندا اے۔ جیویں نظم (ونجارا):

نی اوہ ٹھگ و نجارا

میرے ہان دا کورا (7)

احمد راہی ثقافت تے سماج دواں نوں نال لے کے ٹرے رسم و رواج دی پاسداری دے نال نال خواہشاں دے پورے ہون دی خواہش پھھدی اے۔ دوویں رویے دلاں وچ مکے ہوندے نیں۔ جیہناں نوں سماج دے دقیانوسی نظام تے رواج پاروں دبا نا پیندا اے ایہہ بنا کہ ایہہ مثبت نیں یا منفی۔ کسے نوں چاہنا یا پسند کرنا کسے دی سماج وچ بُرائی نہیں پر اوس تے عمل پیرا ہون لئی ثقافت تے قدراں نوں پامال کرنا یا نا بری کرنا معاشرے دے ربط نوں خراب کر دے جیہڑا نا پسند عمل اے دوجے پاسے ہسٹر پھھدا اے۔ جیہڑا معاشرہ، عمرانیات دے اصولاں دے خلاف اے اوس وچ برابری دا تے حق دی حصول دا ذکر آندا اے۔ جیویں (سورج تے دھرتی):

چڑھدے ولوں آندا سورج

لہندے ول ٹر جاندا

آوے لٹ لٹ چانن لے کے

جائے ہنیرے پاندا (7)

عورت ذات ولوں عشق دا اظہار جیہڑا دھرتی دا حسن اے صوفیا کرام ولوں رب نال عشق دا اظہار وی ایسے صیغے وچ اے۔ سماج تے ثقافت وچ مردنوں خدا جانا جاندا اے پنجاب دی ایس سوچ نوں راہی ہوراں پنجاب دی عمرانیات تے ثقافت تے پورا اتاریا اے۔ جس نال عورت دی پاکیزگی وچ کوئی فرق پیا تے نہ ای روایتاں وچ کوئی فرق آیا۔ سگوں اوس دا اپنے جیون ساتھی ول اک انمل تے محفوظ تصور کرن دا جذبہ سامنے آندا اے۔ آیا کدھرے کدھرے خوف تے بے اعتباری دیاں علامتاں دسدیاں نیں۔ جیہدے وچ زنانی دا اپنے نال بے وفائی ہو جان دا ڈراے۔ ایہہ وی عورت دا مثبت پہلو اے۔ پنجاب دی دھرتی تے جو کجھ ہور بیاسی۔ اودوں زمین دے نال نال لوکاں

دے دل وی خون و خون سن۔ اظہار دے رویے تے پریشان وی۔ کیوں جے نفسا نفسی تے لالچ دا دوراسی۔ جدوں اخلاقی قدراں پامال کرن توں وی دریغ نہ کیتا۔ ثقافت تے سماج وچ روایتی انداز دا عشق اے۔ زنانی خاوند لئی جذبات رکھدی اے جیہڑے اوہ بچپن توں ای اپنے دل وچ رکھدی اے۔ جہناں نوں نظماں وچ علامتی انداز نال بیان کیتا اے۔ کدھرے کدھرے سدھراں دے پورا نہ ہون دا خطرہ اے۔ کجھ تھاواں تے ائمے پیار نبھان دی سدھر وی اے (ککلی) ایسے معصوم پیاری جھلک اے نال محبت دی جھلک اے:

ککلی کلیردی نی ککلی کلیردی

چھلاں پئی ماردی جوانی جٹی ہیردی (9)

احمد راہی دی شاعری پنجاب دیاں لوک کہانیاں دا پس منظر جا پدیاں نیں۔ احمد راہی دی شاعری اجیہا میدان اے جیہدے وچ اوس اپنے خیالاں دیاں رنگارنگ کیا ریاں سجائیاں پرانے کرداراں نوں نویں دنیا وچ لیا کے اپنے ہر بول نوں تاریخی بنا دتا۔ ایہناں راہیں پنجاب دیس دی تاریخ، تہذیب جھلکارے ماردی اے۔ جیویں پنجابی دے نال پنجاب لئی وی شاعری کیتی گئی۔ اوہ درد فراق والیاں چھٹیاں توں اگے ودھ کے وی شاعری کردے نیں احساس تے جذبات دے ہر پہلو تے قرب نوں بیان کرنا وی جان دی سی۔ جیویں (نرم کالج ڈول گیا):

سُفنے وچ آکے اڑیونی

کوئی شرماں دے گھنڈ کھول گیا

میرا نرم کالج ڈول گیا (10)

اک وار فیر اوس جذبے نوں بلونا دتا گیا اے کہ سماج وچ عورت زنانی چاہندی اے۔ رشتیاں نوں نبھانا چاہندی اے قول قرار توں مُرنا نہیں چاہندی پر جدوں محبوب دیاں لا پرواہیاں تے لالچ ویکھدی اے تے نرم جیہے کیلجے نوں لیر لیر ہون دیاں نہیں ویکھ سکدی۔ مشرقی حوالے نال راہی ہوراں عورت ولوں سچے عشق دا اظہار دکھایا۔ کجھ ہور نظماں پہلے حصے دے اکو جذبے دی عکاسی کردیاں نیں سماج تے ثقافت نوں مد نظر رکھدیاں راہی ہوراں جوانی چڑھیاں سدھراں دے چاء تے رسماں دی پاسداری نوں وی منوں نہیں وساریا۔ دلاں وچ مٹھا مٹھا خوف دکھایا اے جیہڑا کڑیاں اپنے ملوک دلاں وچ لئی پھر دیاں نیں۔ لوک گیت، ٹپے، ماسیے راہیں دی اوہناں دے آل دوالے

کھلے نویں رنگ جیہڑے اے جے کھلدے نیں دکھائے گئے نیں۔

کتاب دے دو جے حصے وچ 1947ء دے فساداں توں بعد اوہناں کڑیاں دے جذبات نوں لیر و لیر ہوندىاں دکھایا اے۔ جیہدا اوہناں نوں خوف سی اوہ انجانا خوف جدوں حقیقت بن کے سامنے آیتے اوس کرب نوں صرف احمد راہی دادل تے قلم ای سمجھ سکیا۔ نای کسے کڑی داویر تے نای اوہدا ماں پیو سمجھ سکیا۔ کیوں جے اوہ سماج تے ثقافت دے منفی دقیا نوں اصولاں دے ہتھے چڑھے سی جیہڑے مڈھوں ای غلط سن۔ جدوں دھیاں نوں ہندوواں، سکھاں، ویریاں لٹ لیا تے بابلاں نے اوہناں نوں دھتکار دتا جد کہ اوہناں دا تے کوئی تصور نہیں سی۔ لیکن اوہ بابل سماج دے طعیناں توں ڈر کے اپنے ای خون نوں پچھان توں انکار کردیندا اے۔ عمرانی تے ثقافتی پہلو دے نظریاں توں بعد بابل جان داسی کہ دھی نوں پناہ دینی چاہندی اے پر اوہ اوہناں فرسودہ رسماں سامنے سر تسلیم خم سی تے دھی نوں گندی شے سمجھ کے کلنگ دا ٹکا نہیں بنانا چاہندی اسی حالانکہ اوہ رسماں نوں بدل وی سکدا اسی۔ ایہناں رویاں تے ای احمد راہی نے وین پائے جان بجھ کے غلط تے صحیح دی تمیز نہ کرنا ثقافت تے سماج دے اصولاں دے خلاف اے۔ راہی ہوراں ایسے رویے نوں بدلن دا آہر کیتا تے اصل عمرانی تے ثقافتی پہلو ول دھیان دوا یا۔ جیہڑا حق تے اخلاقی قدراں دی پاسداری دسدے۔ راہی ہوری دھی دا وین ماں ول پاندے لکھدے نیں:

سدھراں والیئے مائے نی!

ناں ہتھاں نوں مہندیاں لائیاں

ناں سکناں دے گائیں

ناں سنیاں نے ڈولیاں گائیاں (11)

ایہہ ورلاپ کڑی دا نہیں سماج دیاں زیادتیاں تے فرسودہ رسماں جھوٹی انا، غیرت تے جھوٹی عزت بنان والیاں دے منہ تے چپھڑے اے جیہڑے اپنیاں جھوٹیاں پگال پچان لئی اخلاقی قدراں نوں پامال کردے نیں۔ راہی ہوراں کڑی دی قسمت توں ودھ اوس سماج نوں ذمہ دار ٹھہرایا جیہنے اوہنوں در بدر پھرن تے رُلن تے مجبور کیتا۔ راہی ہوراں اوس کرب نوں بیان کیتا اے جیہوں اوس ویلے دے ماں پیو جھوٹی شان و شوکت وچ محسوس نہیں کردے تے بے گنا ہواں نوں گناہ دی چکی وچ پس دیندے سن۔

ایناں پندھ کٹ کے بابل دے تیریاں نوں لہھدیاں ہویاں جدوں دھی اپڑی تے خون دے رشتے جھوٹی شان لئی بدل گئے۔ احمد راہی بھلے عمرانی تے ثقافتی سبق نوں یاد کرانا چاہندے نیں دھیاں دی لُج مایاں نوں ای سانسھن ہوندی اے۔ دھی تے حمدیاں ای بیوی بابل دی آن بان لئی گیت گاندی اے تے ویردی پگ لئی گیت گاندی اے مصیبت دی گھڑی اوہ وی مان دے رشتے منہ پھیر لیندے نیں۔ دھیاں لئیاں پھٹیاں آندیاں تے بابل دے ویہڑے لہھدیاں نیں اگوں سماج دی کوچھی تصویر دکھائی گئی اے۔ جیہدے وچ دھیاں نوں بے عزت ہون توں بعد دھنکار دیندے نیں۔ پراہہ گل بھل جاندے نیں کہ ایہہ سب اوہناں دا کالا عمل نہیں سی۔ جدوں بدلے ہوئے رویے بدلایا ہو یا سماج ثقافت نوں لیر ولیر کر داسدا اے اوہوں دھی ولوں بابل نوں کجھ یاد کرانا اصل ثقافت دی عکاسی اے:

تیرے نال ایہناں جو کیتیاں اوہ گلاں بھل نہ جا
ایہناں اپنے محل اُسار لئے تیری جھگی دتی ڈھا
تیری دھی دی چٹی پاڑ کے ایہناں گانے لئے بنا (12)

حیاتی وچ پیش آون والے واقعاں تے حادثیاں ادب نوں متاثر کردے۔ ادب اوہناں واقعاں تے حادثیاں نوں اپنے ڈھنگ نال بیان کر کے حیاتی نوں متاثر کیتا۔ نویاں قدریں تے نویاں سوچاں جنم لیندیاں نیں۔ جیہڑیاں ثقافت تے سماج دی جڑت نوں تبدیل کردیاں نیں تے جھوٹیاں شانناں وچ رہن والیاں نوں عزتوں دی رکھوالی سکھاندیاں نیں تے پچھان کراندیاں نیں۔ ثقافتی لوک کہانی راہیں علامتی انداز دی گل کردے نیں۔ نا انصافی دے پرچار نوں سامنے لیائے۔ اپنے نال ہو یا دھر واپنیاں سدھراں نال ہوئے دھر واپنیاں دلاں نوں تے ثقافتی رسماں نوں چیر کے رکھ دیندا اے۔ سماجی اصولاں پاروں بھیناں داویراں نوں سدنا جیہناں دیاں گھوٹیاں دیاں واگاں پھڑ پھڑ کے اوہناں دی خیر منگدیاں سن۔ اوس ویلے گرلاٹ کون سن دا اے۔ ساری حیاتی اوہ بھراک لٹی عصمت والی بھین داویر بن کے کیویں جیوے؟ پنجابی سماج وچ بھین بھراواں دا اوہا پیار ہوند اے۔ لیکن راہی ہوراں اوس سماج نوں دکھایا اے جیہڑا بے حس ہو چکیا اے اخلاقی قدریں نوں بھل چکیا اے۔ جیہناں نوں بھیناں دے وین ای جگا سکدے نیں۔ بابل نوں بوہے کھلے رکھن دی فریاد کرنا ایس گل دی گواہی اے دھیاں رسماں رواج غیرتاں نوں پلے پھڑ کے پیٹھدیاں نیں لیکن پیو بھرا اوہناں رسماں نوں تے عزتوں نوں چھڈی بیٹھے نیں:

کھلے رکھیں بو ہے سد ابلا
خورے کدی مر آئیے

پینڈے اوکھے نے راہواں اولیاں دے (13)

سب کجھ گوان دے بعد وی دھی بابل دے درنوں نہیں چھڈ دی۔ اوہ کلیاں سن جیہڑیاں کھل کے کھلیاں وی نہیں سن۔ اوہناں رشتیاں داد قیا نوسی سماج دے ہتھے چڑھ کے دھیاں نوں دھتکارن والی ثقافت خورے کتھے سی۔ سماج کیویں بدل گیا۔ ایس دا رونا بڑے حوصلے تے ہمت نال احمد راہی نظم وچ بیان کردے نیں۔ علامتی انداز لوک کرداراں راہیں بیان کیتا جاندا اے کہ جے پیو، بھرا، منگیتتر، محبوب، خاوند دے رشتے اپنا منہ نہ پھیر دے تے شاید اج ایہہ دن نہ ویکھنے پیندے:

جے توں مرزا ہندوں را کجھیا

تے میں تتری زہر نہ پھک دی (14)

ایہدے وچ رسماں توں باہر نکلن دی سوچ اے لیکن عمل نہیں۔ راہی ہوراں نے رسماں دی پاسداری وے دکھادے اوہناں دے توڑن دے اسباب دے نیں۔ کہ باہمت تے بلند آواز نال عورت کجھ نہیں کہہ سکدی۔ ثقافت تے سماج وچ ایہہ ارادہ مردنوں ای کرنا پینا اے۔ شاید مرد ذات نوں عورت ذات دے اصل حقیقی روپ دا پتہ نہیں خورے اوہ ایس نوں ویکھنا ای نہیں چاہندا۔ جیہدے وچ اوہ رشتے تے مان رکھدی اے تے دلوں نبھانا جان دی اے کمزور سا تھ پاروں اوہ راہ وچ ڈھیہ پیندی اے۔ عورت دے وین حوصلے دی راہ دکھاندے نیں تے مضبوط رشتے بنان دی دس پاندے نیں۔ زنانی نال جڑے اوہ رشتے مضبوط ہوندے تے اوہ ایس دھرتے نا انصافی دے دہانے تے نہ کھلوتی ہوندی۔ اوہدیاں سدھراں تے چاء رُلن دی تھاں سکھ دی بیڑی وچ بیٹھے ہوندے۔ بھانویں اوہ رشتہ ماں دا بھانویں پیو، بھرا، منگیتتر، خاوند، محبوب اے اوہ سب نوں ذمہ دار ٹھہراندی اے جے ایہہ سارے اپنے سماجی تے ثقافتی، اخلاقی اقدار نوں نہ بھلد اوہدے چاء لیر ولیر نہ ہوندے۔

احمد راہی نے ترجمان دے دوواں حصیاں وچ خوشی دے جذبات تے غم دے جذبات نوں ٹیسی تے جا کے اڑایا اے۔ جیہدے وچ پنجاب دی اصل ثقافت کیہ اے جھوٹی انا تے غیرت پاروں ثقافت نوں رشتیاں نے کج

بدلیا۔ جس پاروں لٹیاں پھٹیاں دھیاں گھر والیاں رکھیاں دے کو بچھے بدلے مونہہ ویکھ کے پرت گئیاں پر اوہناں دے قدماں دے نشان اے وی اوہناں دیاں دہلیزاں تے لگے نیں بابلاں، بھراواں، منگیتراں، محبوباں، خاوندناں نوں سرینواں رکھن تے مجبور کر دے نیں۔ کیوں جے عورت اوس ویلے مظلوم تے کمزوری۔ بھراواں تے پیواں تے دو جیاں رشتیاں دے منہ تے زور دار چپڑاے جیہناں اوہناں دی رکھوالی نہ کیتی اپنیاں دھیاں بھیناں دی جے اوہ رکھوالی نہ کر سکے تے فیر اوہناں دے کیجے جرماں دی سزا دنیا وچ کسے سماج یا ثقافت وچ کیوں نہیں؟ اوہ بھیناں اوہناں سزاواں نوں کیوں بھگتن؟ اوہناں پیو بھراواں نوں سراں تے سلارے رکھن دا وی کوئی حق نہیں۔ انج راہی ہو راں نے بے رنگی نوں اُلیکن دا جتن کیتا اے۔ جیہدے نال کنیاں ای دھیاں نوں بھیناں انج دے وین توں بچاؤن تے سماج تے ثقافت دا اصل روپ آن والیاں نسلاں اکھاں تے کن کھول کے ویکھن تے سن لین۔ ایس پاروں ایہہ پراگا بھراواں مثبت عمرانی تے ثقافتی تاثر رکھدا اے۔

حوالے

- 1- Naheed Shahid, Dr. Pakistani Adab ky Mimar "Ahmad Rahi Shakhsiyat aur Fann", Islamabad: Akadmi Adabiyat Pakistan, 2007, P:51
- 2- Abdul Hameed Taga, Imrani Nazriat e Tahqeeq, Lahore: Abdul Hameed Taga & Sons, 2004, P:12
- 3- Ibid, P:24
- 4- Ibid: P:22
- 5- Ibid, P:38
- 6- Ahmad Rahi, Taranjan, 7th Edition, Lahore: Alhamd Publications, 2001, P:19
- 7- Ibid, P:28
- 8- Ibid, P:60
- 9- Ibid, P:22
- 10- Ibid, P:25
- 11- Ibid, P:103-105
- 12- Ibid, P:113-114
- 13- Ibid, P:116-117
- 14- Ibid, P:129-130